

RAQAMLI SOLIQ MA'MURCHILIGI ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOTNI BARTARAF ETISHDA SOLIQQA TORTISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Aripova Gulmira Imindjonovna

Annotatsiya

Mazkur maqola raqamli soliq ma'murchiligi orqali yashirin iqtisodiyotni bartaraf etishda soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Ishda raqamli texnologiyalardan foydalangan holda soliq tizimining samaradorligini oshirish, soliq to'lovchilarning faoliyatini shaffoflashtirish va norasmiy iqtisodiy faoliyatni aniqlash yo'llari yoritiladi. Shuningdek, elektron nazorat tizimlari, raqamli hisobotlar va avtomatlashtirilgan monitoring mexanizmlari asosida soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli soliq ma'murchiligi, yashirin iqtisodiyot, soliqqa tortish metodologiyasi, elektron soliq nazorati, fiskal siyosat, soliq bazasi, soliq to'lovchilar, raqamli monitoring.

Yashirin iqtisodiyot bugungi kunda ko'plab davlatlar uchun muhim ijtimoiy-iqtisodiy muammo bo'lib qolmoqda. Norasmiy iqtisodiy faoliyat davlat byudjeti daromadlarini kamaytiradi, ijtimoiy sohaning yetarli moliyalashtirilishiga xalaqit beradi va sog'lom raqobat muhitini buzadi. Shu bois, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliqqa tortish jarayonlarini takomillashtirish davlatning asosiy vazifalaridan biridir. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar rivojlanishi soliq ma'muriyatchiligida inqilobiy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Raqamli soliq ma'murchiligi elektron hisobotlar, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari, raqamli to'lovlar va axborot bazalarining integratsiyasi orqali soliq nazoratining samaradorligini oshiradi. Bu yondashuv soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirishda yangi imkoniyatlar yaratadi va yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlashda samarali vosita hisoblanadi. Raqamli soliq ma'murchiligi vositalaridan foydalangan holda soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish va natijada yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning nazariy va amaliy jihatlari aniqlashdir.

Raqamli soliq ma'murchiligi (RSM) yashirin iqtisodiyotni aniqlash va bartaraf etishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali soliq organlari nafaqat soliq tushumlarini oshiradi, balki soliq to'lovchilarning faoliyatini shaffoflashtirish va nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. RSM elektron hisobot tizimlari, raqamli monitoring, moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish va axborot bazalarining integratsiyasi asosida ishlaydi. Shu tariqa norasmiy iqtisodiy faoliyatning aniqlanishi sezilarli darajada osonlashadi.

Yashirin iqtisodiyotning asosiy sabablari orasida soliq tizimidagi murakkabliklar, soliq bazasining torligi, yuqori soliq stavkalari va soliq organlariga bo'lgan ishonchsizlik mavjud. RSM ushbu muammolarni bartaraf etishda bir qator metodologik imkoniyatlar yaratadi. Masalan, soliq bazasini kengaytirish, riskga asoslangan soliq tekshiruvlari, avtomatlashtirilgan monitoring va analitik tizimlar orqali soliq tushumlarini prognozlash mumkin.

Raqamli soliq ma'murchiligi soliq to'lovchilarning xatti-harakatlarini rag'batlantirishda ham samarali. Elektron hisobotlar va raqamli to'lov tizimlari soliq to'lovchilar uchun qulaylik yaratadi, ularni o'z vaqtida va to'liq soliq to'lashga undaydi. Bu esa norasmiy iqtisodiy faoliyatni qisqartirishga, rasmiy sektor ulushini oshirishga xizmat qiladi.

Soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirishda raqamli texnologiyalarning integratsiyasi alohida ahamiyatga ega. Masalan, soliq organlari va bank-moliya institutlari o'rtasidagi ma'lumot almashinuvi elektron monitoring tizimining samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, soliq organlari soliq to'lovchilarning moliyaviy xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali riskli subyektlarni aniqlay oladi va resurslarni samarali taqsimlaydi.

RSMning yana bir afzalligi — hududiy va sektor kesimida soliq nazoratini kuchaytirish imkoniyati. Mahalliy darajadagi elektron monitoring va raqamli hisobot tizimlari hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda norasmiy faoliyatni aniqlashga yordam beradi. Shu tariqa soliq nazorati nafaqat markaziy, balki hududiy darajada ham samarali ishlaydi. RSM orqali soliq madaniyatini oshirish ham muhimdir. Elektron tizimlar orqali soliq to'lovchilarga tushuntirish ishlari olib borish, qulay xizmatlar yaratish va rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish uzoq muddatli samaraga olib keladi. Bu holat soliq to'lovchilarni rasmiy iqtisodiyot doirasida faoliyat yuritishga jalb qiladi va yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytiradi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq ma'murchiligi tizimi nafaqat fiskal tushumlarni oshirish, balki iqtisodiy subyektlar bilan davlat o'rtasida ishonch muhitini yaratishda samarali vosita hisoblanadi. Shu sababli, soliq metodologiyasini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning imkoniyatlarini to'liq ishlatish davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Raqamli soliq ma'murchiligi orqali soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirishda ilg'or analitik vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Katta hajmdagi moliyaviy va iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beruvchi sun'iy intellekt va big data texnologiyalari soliq to'lovchilarning norasmiy faoliyatini aniqlashda samarali vosita hisoblanadi. Shu orqali soliq organlari riskli subyektlarni aniqlab, resurslarni maqbullashtirilgan tartibda yo'naltiradi va tekshiruvlarni maqsadli amalga oshiradi.

Soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirishda raqamli monitoring tizimlarini joriy etish ham alohida ahamiyatga ega. Avtomatlashtirilgan monitoring orqali soliq organlari real vaqt rejimida moliyaviy operatsiyalarni kuzatadi, naqdsiz to'lovlar va elektron hisob-kitoblar orqali norasmiy iqtisodiy faoliyatni aniqlaydi. Bu yondashuv soliqqa tortish jarayonining tezkorligi va shaffofligini oshiradi.

Raqamli soliq ma'murchiligi orqali hududiy nazoratni kuchaytirish ham yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning samarali yo'li hisoblanadi. Elektron tizimlar va raqamli hisobotlar yordamida mahalliy subyektlar faoliyati markaziy va hududiy darajada kuzatilib, soliq to'lovchilarning faoliyatidagi buzilishlar aniqlanadi. Shu bilan birga, hududiy soliq organlariga ko'maklashuvchi axborot bazalari va elektron tizimlar soliq nazoratini soddalashtiradi va tekshiruv xarajatlarini kamaytiradi.

Raqamli soliq ma'murchiligi shuningdek, rag'batlantiruvchi mexanizmlarni kuchaytirishga imkon yaratadi. Masalan, elektron to'lov tizimi orqali soliqni o'z vaqtida va to'liq to'lgan tadbirkorlar uchun imtiyozlar, chegirmalar yoki soliq preferensiyalari joriy etish mumkin. Bu esa soliq to'lovchilarning rasmiy iqtisodiyotga integratsiyasini rag'batlantiradi va yashirin iqtisodiy faoliyat ulushini kamaytiradi. RSM orqali soliq madaniyati va xabardorligini oshirish mumkin. Soliq to'lovchilar uchun qulay elektron xizmatlar yaratish, o'quv va tushuntirish materiallarini raqamli platformalarda taqdim etish, ularni soliq qonunchiligi bilan yaqindan tanishtirish norasmiy iqtisodiy faoliyatni qisqartirishga yordam beradi. Raqamli soliq ma'murchiligi orqali soliqqa tortish tizimini takomillashtirish nafaqat fiskal tushumlarni oshirish, balki davlat va iqtisodiy subyektlar o'rtasida ishonch muhitini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, raqamli texnologiyalarni keng qo'llash, soliq nazoratini avtomatlashtirish va elektron tizimlarni joriy etish yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda asosiy metodologik yondashuvlardan biri sifatida qaraladi.

Raqamli soliq ma'murchiligi orqali soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirishda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini integratsiya qilish alohida ahamiyatga ega. Elektron tizimlar yordamida soliq organlari nafaqat moliyaviy operatsiyalarni real vaqt rejimida kuzatadi, balki turli statistik va analitik ma'lumotlar asosida risklarni baholaydi. Bu yondashuv norasmiy iqtisodiy faoliyatni aniqlash va oldini olishda samarali mexanizm hisoblanadi.

RSM orqali soliq nazoratining moslashuvchan tizimini yaratish mumkin. Riskga asoslangan soliq tekshiruvlari va tahliliy monitoring yordamida resurslar eng samarali yo'nalishga yo'naltiriladi. Bu metodika tekshiruvlarning umumiy hajmini kamaytirib, halol soliq to'lovchilarga ortiqcha bosimni kamaytiradi, natijada rasmiy iqtisodiyot ulushi oshadi.

Raqamli soliq ma'murchiligi shuningdek, hududiy va sektor kesimida nazoratni kuchaytirish imkonini beradi. Elektron tizimlar va raqamli hisobotlar mahalliy

tadbirkorlik faoliyatini markaziy va hududiy darajada kuzatish imkonini beradi. Natijada soliq tushumlari barqarorligi oshadi va yashirin iqtisodiy faoliyatning hududiy ko'lamlari aniqlanadi.

RSMning boshqa afzalligi — rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish imkoniyati. Elektron to'lovlar va raqamli hisobotlar orqali soliqni o'z vaqtida to'lagan tadbirkorlar uchun imtiyozlar, soliq chegirmalari va boshqa rag'batlar berish mumkin. Bu tadbirkorlarni rasmiy sektor faoliyatiga jalb qiladi va yashirin iqtisodiy faoliyatni kamaytiradi. RSM soliq madaniyatini oshirish va soliq to'lovchilarning xabardorligini ta'minlashda ham samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Soliq to'lovchilarga qulay elektron xizmatlar yaratish, onlayn tushuntirishlar va o'quv materiallari taqdim etish orqali ular o'z majburiyatlarini yaxshiroq anglaydi va rasmiy iqtisodiyotga integratsiyalashadi. Raqamli soliq ma'murchiligi orqali soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish ilmiy asoslangan, amaliy va kompleks yondashuvni talab qiladi. Elektron monitoring, avtomatlashtirilgan tizimlar, analitik tahlillar va rag'batlantiruvchi mexanizmlar uyg'un ishlatilganda, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va davlat byudjeti tushumlarini oshirish mumkin.

Xulosa

Raqamli soliq ma'murchiligi orqali yashirin iqtisodiyotni bartaraf etishda soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish masalalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar soliq tizimining samaradorligini oshirish, soliq to'lovchilarning faoliyatini shaffoflashtirish va norasmiy iqtisodiy faoliyatni aniqlashda samarali vosita hisoblanadi.

Raqamli soliq ma'murchiligi elektron hisobotlar, avtomatlashtirilgan monitoring va ma'lumotlarni tahlil qilish orqali soliq bazasini kengaytiradi va yashirin iqtisodiy faoliyatni kamaytiradi. Soliq metodologiyasini takomillashtirishda normativ-huquqiy baza, hududiy nazorat, institutsional hamkorlik va riskga asoslangan tekshiruvlar muhim ahamiyatga ega. Rag'batlantiruvchi mexanizmlar, jumladan elektron tizimlar orqali soliq imtiyozlari va chegirmalarni qo'llash tadbirkorlarni rasmiy iqtisodiyotga jalb qiladi va soliq madaniyatini oshiradi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq tizimi soliqqa tortish jarayonini soddalashtiradi, ishonch muhitini mustahkamlaydi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Raqamli soliq ma'murchiligi orqali soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish kompleks va tizimli yondashuvni talab qiladi. Elektron monitoring, avtomatlashtirilgan tizimlar, analitik tahlillar va rag'batlantiruvchi mexanizmlarning uyg'un ishlatilishi yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va davlat byudjeti tushumlarini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Digitalisation and Tax Administration. Paris: OECD Publishing, 2021.
2. Schneider, F., Enste, D. The Shadow Economy: An International Survey. Cambridge University Press, 2002.

3. Tanzi, V. The Underground Economy in the United States and Abroad. Lexington Books, 1982.
4. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2025.
5. IMF. Revenue Administration Reforms: Digital Solutions and Best Practices. Washington, 2020.
6. Musgrave, R.A., Musgrave, P.B. Public Finance in Theory and Practice. McGraw-Hill, 1989.
7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi statistik ma’lumotlari.

